

JOHTOLANKOJA KAIKKEIN KÖYHIMPIEN KULUTUKSEN HISTORIAAN

MARJATTA RAHIKAINEN

toimii poliittisen historian professorina Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksessa.

■ Joskus 1990-luvulla, kun halpa lentolippu edellytti lauantain ja sunnuntain välisen yön viettämistä määränpäässä, tapoin aikaa lauantaina Pariisissa. Päätin käydä Pariisin pohjoisrajan tuntumassa olevalla kuuluisalla kirpputorilla, sillä, josta kaikkien muiden kirpputorien väitetään saaneen nimensä. Metroaseman tuntumassa levisivät maksukykyisille turisteille suunnatut antiikkitavaran markkinat, joissa kauppaa tehtiin liikehuoneissa eikä perinteisissä kojuissa. Koska aikaa oli, lähdin kävelemään länteen päin. Mitä kauemmas turistialueista tultiin, sitä vähemmän oli antiikkitavaroita, ja vähitellen katosivat myös kojut. Edessä aukeni laaja kenttä, jossa kauppaa tehtiin paljaan taivaan alla. Myyjät olivat levittäneet maahan kankaanpalan päälle ne tavarat, joille toivoivat löytävänsä ostajia. Jonkun myyntiartikkelit käsittivät käytetyt miesten kengät, joitakin tavallisia lusikoita, muutamia pikku kippoja. Toinen myi käytettyä lavuaaria. Yhtä vaatimattomia olivat muidenkin myyjien tavarat. Ostajat eivät olleet samanäköisiä kuin tuolloin juuri muotiin tulneiden kirpputorien ostajakunta Suomessa, vaan tavaroita tutkiskelevat ostajat näyttivät

ihmisiltä, joiden oli joka centimen osalta harkittava, mihin sen käyttäisivät. Nämä olivat kaikkein köyhimpien kuluttajien tavaramarkkinat keskellä rikasta Eurooppaa.

Helsingin Pikku-Huopalahdessa oli vielä 1970-luvulla ”köyhien Stockana” tunnettu rakennustarvikkeiden, kodintarvikkeiden ja paljon muun hyödyllisen tavarantoimistojen myymälöitä. Kun alueesta päätettiin tehdä asuntoalue, osa köyhien Stockasta muutti Tattarisuon teollisuusalueelle. Mutta köyhien Stockassa ei ollut kyse kaikkein köyhimpien kulutuksesta, sillä asiakkaat olivat tavallisia kuluttajia, joskin ehkä rahastaan tarkempia kuin oikean Stockan asiakkas-kunta. Vasta 1990-luvun alun valtaisa pitkäaikaistyöttömyys toi Suomeen uudestaan köyhien tavaramarkkinat. Mutta olivatko uudet köyhien tavaramarkkinat ollenkaan samanlaisia kuin entiset?

Sodanjälkeinen Suomi oli länsimaisen mittapuun mukaan alhaisen palkkatason ja ostokyvyn maa, mutta oliko silloisessa Suomessa yhä vielä myös erityiset köyhien tavaramarkkinat? Jos oli, niin muistuttivatko ne niitä, joihin törmää lukiessaan sadan vuoden takaisesta suomalaisesta yhteiskunnasta? Martta Salmela-Järvisen lapsuudenmuistelmassa äiti panttasi vihkisormuksensa saadakseen alkupääoman yritykseensä: vihkisormuksesta saadulla rahalla ostettiin iso kahvipannu, jossa keitettiin kahvia myytäväksi rakennustyömailla. Köyhän kansan ahtaissa asunnoissa ei voinut säilyttää mitään ylimääräistä, joten köyhät veivät kesäksi talvivaatteensa panttilainakonttoriin. Panttilainakonttorit toimivat voittoperiaatteella, joten siellä laskettiin, että oli olemassa ihmisiä, jotka olivat valmiita ostamaan

köyhän naisen käytetyn takin vähän isomasta rahasummasta, joka takin tuoneelle annettiin. Martan äidin kiertävä kahvinmyynti ei lyönyt leiville, ja hän yritti toista keinoa: hän vaihtoi kiertämisen kahvikoujuun Hakaniemen torilla. Siitä ostivat kahvia seudun työmiehet. Heidän kulutuksensa ei edustanut kaikkein köyhimpien kulutusta, vaan työväenluokan kulutusta. Kaikkein köyhimpien kulutuksen jäljille päästäkseen on seurattava muita johtolankoja – köyhät lapset ja naiset voivat olla hyviä opastajia.

Niiden joukossa, joiden asiakkaina olivat kaikkein köyhimmät, oli sekä köyhiä – kuten Martan äiti – että rikkaita: täyteensullottuja yömajojen, vuokrakasarmien ja kellarihuoneiden asukkaiden pennosista kerättiin isoja omaisuuksia ympäri Eurooppaa. Aili-Salli Ahde-Kjälmanin muistelmista sadan vuoden takaisesta Helsingistä tulee vastaan vanha juutalaisnainen, joka myi narinkassa käytettyjä vaatteita. Narinkan ostajakuntaan kuuluivat muun muassa piijat, jotka varmasti tinkivät joka ostoksen yhteydessä. Mutta entä juutalaisnainen itse? Onnistuiko hän keräämään narinkakaupan penneistä kokoon niin paljon, että saattoi elää mukavasti, vai joutuiko hän hankkimaan tarvitsemansa köyhien tavaramarkkinoilta, vielä köyhempien kuin narinkan ostajakunta?

Köyhätkin saattoivat parantaa asemaansa toisten köyhien avulla. Martta Salmela-Järvisen äiti tasasi asumiskustannuksiaan alivuokralaisten avulla. Finlaysonin tehtaassa pienellä palkalla 1800-luvulla työtä tehneet naiset saattoivat myös kerätä alivuokralaisten avulla sen verran lisätuloa, että saivat itselleen vanhuudenturvan. Tehtaantyöläisten kulutus oli työväenluokan kulutusta, mutta mistä koostui niiden kulutus, jotka elivät satunnaisten ja tilapäisten tulojen varassa. Kaupungissa elettiin rahataloudessa, joten kaikkein köyhimmilläänkin oli hengissä

pysyäkseen oltava rahaa saadakseen ruokaa, vaatteita ja katon pään päälle ainakin talvella. Miten he sen tekivät? Missä olivat heidän tavaramarkkinansa?

Kulutuksen historiasta kiinnostuttiin länsimaissa hyvinvoinnin vuosikymmeninä, samaan aikaan kun länsimaat alkoivat muuttua maailman teollisuustuotannon keskuksista maailman kulutuksen keskuksiksi (länsimaiden nimittäminen ”teollisuusmaiksi” on nykyään jo anakronismi). Hyvinvoinnin vuosikymmeninä länsimaista katosivat kaikkein köyhimpien tavaramarkkinat, eikä niihin enää törmännyt kuin turistina sosialistisissa maissa tai eksoottisissa kaukomaisissa. Siinä vaiheessa myös työväenluokan kulutus ja tavaramaailma olivat jo aivan muuta kuin kaikkein köyhimpien kulutus on Euroopan historiassa ollut.

Euroopassa oli monen vuosisadan ajan suuri määrä erittäin köyhiä, joiden elämästä voi ehkä saada jonkun aavistuksen nykymaailman kaikkein köyhimpien elämän perusteella. Naiset ovat tässäkin hyviä opastajia: vähän samaan tapaan kuin nykymaailman kaupungeissa köyhät naiset saavat kokoon elantonsa epävirallisen talouden piirissä, naiset ovat menelleet myös uuden ajan Euroopassa. Tiedämme jo aika paljon näiden naisten ansionlähteistä, mutta paljon vähemmän siitä, mihin he vähäiset rahansa käyttivät. He tuottivat tavaroita ja palveluksia markkinoille, mutta mistä he itse hankkivat tarvitsemansa? Monet historiantutkijat ovat nähneet jotain yhteisiä piirteitä 1700- ja 1800-luvun Suomen ja nykyisten kehitysmaiden ja köyhien maiden välillä. Kaikki heistä ovat tietysti hyvin selvillä siitä, miten ongelmallisia tällaiset rinnastukset ovat. Ehkä ne kuitenkin auttavat länsimaisen kulutuksen historian tutkijoita näkemään menneisyyden kuvassa myös kaikkein köyhimmät. ■